

Zhytomyr Ivan Franko State University Journal.
Philological Sciences. Vol. 3 (98)

Вісник Житомирського державного
університету імені Івана Франка.
Філологічні науки. Вип. 3 (98)

ISSN (Print): 2663-7642
ISSN (Online): 2707-4463

УДК 821. 161. 2.

DOI 10.35433/philology.3 (98).2022.18-34

МИСТЕЦЬКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ РУХ ЯК ЯВИЩЕ Й ФАКТ ПІСЛЯВОЄННОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ

В. С. Василенко*

У статті розглянуто основні події й процеси в історії Мистецького Українського Руху (МУРу) як письменницької організації та явища українського літературного життя повоєнного часу. Досліджено зміст художньо-естетичних та ідеологічних засад, на яких утворився МУР, а також деякі організаційні аспекти його літературної діяльності. Проаналізовано роль МУРу в літературно-художньому житті української еміграції повоєнного часу, зокрема розглянуто зміст трьох письменницьких з'їздів (1945, 1947, 1948) і трьох конференцій (1946) МУРу, їхні історико-культурний та інтелектуально-світоглядний контексти. Порушено питання спадкоємності ідейно-творчих та організаційних принципів МУРу, зокрема взорування його творців на традиції ВАПЛІТЕ; наголошено на продовженні традицій МУРу в об'єднанні українських письменників не еміграції "Слово", яке постало згодом. Розкрито тему дискусії між МУРОм та "ідеалістичною групою" "Світання", що відокремилася від МУРу, а невдовзі перейшла в опозицію до нього. Стверджено, що МУР відіграв важливу роль у відновленні українського літературного життя на еміграції, а проведені ним з'їзди та конференції продемонстрували продуктивність художніх і літературно-критичних напрацювань українських письменників і критиків на еміграції, виявили плідність і різноманітність їхніх ідейних і естетичних пошуків. До аналізу залучені мемуарні матеріали, листи, статті українських письменників і літературознавців, причетних до створення й діяльності МУРу.

Ключові слова: Мистецький Український Рух (МУР), група «Світання», літературний процес, повоєнна доба.

ARTISTIC UKRAINIAN MOVEMENT AS A PHENOMENON AND FACT OF THE POST-WAR LITERARY PROCESS

Vasylenko V. S.

The paper deals with the most important events and processes in the history of the Artistic Ukrainian Movement (MUR) as a literary and artistic organization of Ukrainian writers and a phenomenon of Ukrainian literary life in the post-war period. The article focuses upon the content of the artistic, aesthetic and ideological foundations on which the MUR was formed, as well as some

* кандидат філологічних наук
(Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України),
wadym.wasylenko@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7685-9258

organizational aspects of its literary activity. The study deals with the role of the MUR in the literary and artistic life of the post-war Ukrainian emigration is analyzed, in particular, the content of three writer's congresses (1945, 1947, and 1948) and three conferences (1946) devoted to the problems of the development of literary criticism and drama, and their historical and cultural, and intellectual worldview contexts. The article touches upon the issues of continuity of the ideological, creative and organizational principles of the MUR, in particular, the orientation of its creators onto the tradition of VAPLITE; there is a continuation of the MUR's traditions in the association of Ukrainian writers in exile "Slovo" ("The Word"), which arose later, is noted. The topic of the discussion between the MUR and the idealistic group that separated from MUR, which was called "Svitannia" ("The Dawn"), and soon turned into opposition to it, is revealed. The article argues that the MUR played an important role in restoring Ukrainian literary life in emigration, and the congresses and conferences it held demonstrated the productivity of artistic and literary-critical developments of Ukrainian writers and literary critics, the fruitfulness and diversity of their ideological and aesthetic searches. The analysis involved memoirs, letters, articles of Ukrainian writers and literary critics involved in the creation and activities of the MUR.

Keywords: Artistic Ukrainian Movement (MUR), «Svitannia» group, literary process, post-war period.

Постановка наукової проблеми.

Доба Мистецького українського руху (МУРу) тривала порівняно недовго, з 1945 по 1949 ("три роки літературного життя на еміграції" – так охарактеризував її В. Державин), та залишила по собі значний культурний слід. Із відстані часу МУР як епоха й дискурс (літературно-критичний і художній) бачиться явищем самодостатньо цілісним, історично закономірним і в інтелектуальному та естетичному аспектах різноманітним. У перспективі всього ХХ ст. і, зокрема, у контексті тягlosti літературного процесу, виникнення й згорання літературних організацій, груп і шкіл (як-от "празької школи", об'єднання українських письменників в екзилі "Слово", Нью-Йоркської групи та ін.) МУР є одним із найскладніших і найцікавіших епізодів в історії української еміграційної літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Першими істориками та аналітиками МУРу були його творці й учасники, які у своїх спогадах, листах (а отже, на рівні автобіографічному) зафіксували найважливіші події та процеси, що відбувалися в ньому: ідеться про такі джерела з історії МУРу, як "Нарис про історію створення та діяльності МУРу" (1958) У. Самчука, його "записки на бігу" "П'ять по дванадцятій" (1954), "Плянета Ді-Пі" (1979), а також "сторінки зі спогадів"

"МУР і я в МУРі" (1987; 1991) та друга частина спогадів "Я – мене – мені... (і довкруги)" (2001) Ю. Шереха та ін. Суттєве доповнення для розуміння духу та суті літературного процесу того й пізнішого періодів становить епістолярій членів МУРу – письменників і критиків, які мали визначальний вплив на розвиток МУРу й еміграційного літературного процесу загалом, зокрема листування Ю. Шереха з Ю. Лавріненом [16], Г. Костюком [3], О. Ізарським [15] та ін. Важливе значення мають також републікації джерел (як літературно-критичних, так і художніх), зокрема, видана під назвою "Mission Impossible" (2014) антологія матеріалів і документів з історії МУРу (статей, рецензій, виступів українських письменників і літературознавців, які були співтворцями МУРу, наприклад, У. Самчука, Ю. Шереха, В. Державина, В. Петрова, Ю. Косача, І. Костецького та ін.) [33], а також збірник "Проза Мистецького українського руху" (2013), до якого ввійшли новели В. Петрова, Ю. Косача, І. Костецького, Ю. Клена, роман "Юність Василя Шеремети" У. Самчука, повість "Старший боярин" Т. Осьмачки та ін. [21].

Найбільш докладні аналізи еміграційної літератури доби МУРу належать також МУРівцям: ідеться, зокрема, про такі розвідки, як "Українська еміграційна література в

Європі 1945–1949. Ретроспективи й перспективи" (1953) Ю. Шереха, "Три роки літературного життя на еміграції" (1945–1947) (1948) В. Державина, у яких учені-опоненти, кожен із власних світоглядних позицій, розкрили зміст і логіку літературного процесу другої половини 1940-х рр., здійснили жанрово-тематичний і стильовий аналізи художніх напрацювань цього періоду. В українському літературознавстві за часів Незалежності історичний та естетичний феномени МУРу здобули принагідне (зумовлене різною мірою доступності художніх і літературно-критичних матеріалів, а також своєрідністю тем і проблем, крізь які намагалися розглянути їх дослідники, та обраною ними методологією) висвітлення. Крім довідково-оглядових й узагальнювальних праць, варто згадати як такі, що спонукали до дискусій, спробу Г. Грабовича розглянути історію МУРу через концепт "великої літератури" [2] та аналіз С. Павличко літературної діяльності МУРу в контексті розвитку українського модернізму [20]. Дослідити МУР як цілісне літературне явище, а також проаналізувати його видавничу діяльність, ідентифікаційні та функціональні стратегії, розглянути питання, що мали фундаментальне значення в МУРівських дебатах, (як-от: культурної орієнтації, ставлення до модернізації, ролі письменника та ін.) крізь призму творчості його найвидатніших представників (таких, як І. Костецький, Ю. Косач, В. Домонтович та ін.) спробувала польська дослідниця Л. Стефановська (сьогодні це найповніше, хоч не позбавлене деяких фактологічних спрощень, комплексне вивчення українського літературного життя 1945–1948 рр.) [32]. Проблеми модернізації літературної традиції та модернізму в українській еміграційній літературі доби МУРу, зокрема співвідношення ідейно-естетичних тенденцій неотрадиціоналізму та модернізму в художній і критичній практиках Ю. Косача, І. Костецького,

В. Петрова, І. Багряного, У. Самчука та ін., розглянула Н. Лисенко-Ковальова [14]. Специфіці наративного дискурсу й оповідним структурам у прозі МУРу (у творах Ю. Косача, І. Костецького, В. Петрова), типам використання наративного дискурсу й контекстуальним прийомам, за допомогою яких вони реалізуються в текстах, присвячено дослідження О. Лященко [17]. Модуси ідентичності, оповідні стратегії та автобіографічний дискурс у художній прозі МУРу проаналізовано в праці О. Міллер [18]. Явище модерністської експериментальної прози доби МУРу (на матеріалі творів Ю. Косача, І. Костецького, В. Петрова), зокрема проблематику алієнації, мотиви двійництва, маски, гри, особливості використання кінематографічної техніки й елементи інтемедіальності, розглянула А. Муқан [19]. Утім, попри інтенсивні пошуки та плідні здобутки окремих авторів, у теоретичному й історико-літературному дискурсах МУРу, здається, поставлено більше питань, аніж знайдено відповідей, до того ж, із відкриттям мало- чи не відомих досі джерел з'являються нові. Зокрема, потребують вивчення історико-літературні зв'язки МУРу як літературно-мистецької формації та епізоду в історії українських літературних шкіл і організацій ХХ ст. (таких, як "Празька школа", "Слово", Нью-Йоркська група та ін.), його типологічні подібності з тодішніми літературними угрупованнями в повоєнній Європі (наприклад, із німецькою "Групою 47") та ін.

Мета дослідження. Ця розвідка покликана окреслити історико-літературний профіль МУРу як явища та факту українського літературного процесу повоєнної, розглянути структуру та зміст основних подій (з'їздів, конференцій, дискусій), що відбувалися під його егідою, і з'ясувати їхній інтелектуально-світоглядний контекст.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Опинившись на руїнах повоєнної Європи, українські письменники й учені вважали відродження літературного життя важливою проблемою суспільного й культурного значення (загалом ідея відродження в повоєнну добу стала своєрідною "ідеєю фікс", дарма що погляди на те, що саме і як потрібно відроджувати, були доволі різними). Ю. Шерех, який став основним ідеологом і речником МУРу, згадуючи умови й обставини, у яких створювалося це письменницьке об'єднання, писав: "Я жив ідеєю створити творчу атмосферу навколо письменників, вирвати таланти з мряковиння життя серед обивателів, збудувати палац духу, новий і звужений варіант Платонової республіки мужів розуму й хисту, закласти підвалини для появи кінець-кінцем видатних творів слова" [16: 58]¹. Образ "Платонової республіки" в спогаді Ю. Шереха з'являється не випадково – засновників МУРу надихали аналогії з ВАПЛІТЕ (1926–1928), за планами якої він будувався, а ідеї "вітаїзму", "психологічної Європи", "азіатського ренесансу" та ін. живили літературну практику його учасників. Звісно, МУР не в усьому продовжував традиції ВАПЛІТЕ: від деяких із них (як-от: обов'язкового членства, статутів, декларацій, платформ, видань, дискусій та ін.) він відштовхувався, а деякі (наприклад, політичну боротьбу, зрощення літератури з політикою) заперечував. Основним, що споріднювало МУР із ВАПЛІТЕ, був принцип елітарності: щоб стати членом МУРу, необхідно було мати значні творчі здобутки й отримати запрошення від керівництва організації; умови членства були визначені в розширеному Статуті, де, зокрема, у пункті першому, з покликанням на Декларацію МУРу, зазначено: "Членом МУРу може бути кожний висококваліфікований український письменник, критик або теоретик мистецтва, що погоджується

з засадами декларації МУРу і відповідає поняттю "діяча слова, що пише на своєму прапорі і гасло досконалого, ідейно і формально зрілого і вічно-шукаючого мистецтва"² [26: 242]. Для з'ясування того, чи відповідає кандидат визначеним критеріям, була навіть створена окрема відбіркова комісія, але, як зізнавався згодом Ю. Шерех, обраний принцип у практиці МУРу не був дотриманий цілком: "МУР був створений за засадою елітарності. Він хотів бути об'єднанням творців, а не літературних поденників і кололітературних нездар. Тільки так можна було забезпечити можливість справді творчих дискусій і постановня вартісних літературних творів. Але це був ідеал, якого можна досягнути хіба в невеликому гуртку однодумців, а не в об'єднанні чи не півсотні зовсім відмінних осіб" [30: 375–376], – зазначав він. Водночас, ставлячи під сумнів саме поняття елітарності, критерії якої він уважав доволі суб'єктивними, Ю. Шерех визнавав: "Принцип елітарності ставав порожнім словом на папері" [30: 377]. Звертаючись до аналогії МУРу з ВАПЛІТЕ, зокрема до культивованого МУРівцями "принципу плекання літератури в організації вибраних і талановитих", Ю. Шерех убачав у цих аналогії та принципі одну з можливих причин занепаду МУРу. До того ж проголошений МУРівцями принцип елітарності наштовхувався на прагнення репрезентувати не окрему літературну організацію, угруповання, напрям чи течію, а українську еміграційну літературу як цілість ("це було зосередження всього, що в той час репрезентувало українське сучасне письменство у вільному просторі" [23: 2], – стверджував У. Самчук).

Один з авторів Декларації МУРу, ініціатор цього з'єднання, його промотор, Ю. Шерех сприймав її як "проголошення єдиного фронту різних розгалужень літератури на еміграції", хоч незабаром з'ясувалося (зокрема, і для самого Ю. Шереха), що "фронт" або ж "фронти", як і програми та

¹ У цитатах, наведених у статті, збережено оригінальну орфографію.

принципи, у кожного з МУРівців були свої. Аналізуючи програму МУРу, Ю. Лавріненко в листі до Ю. Шереха від 21 листопада 1945 р. зауважував, що в ній "пахне не тільки ВАПЛІТЕ, а й "Українська хата", застерігаючи його перед загрозою ідеології "хатянства". "Як бачу, Ви збираєтеся реставрувати не тільки 20-ті роки, а й роки, які були за 20 років перед 20-тими роками <...>, – писав він. І продовжував: – У першому листі (а може, в Деклярації МУР-у) пахне не тільки ВАПЛІТЕ, а й "Українська хата". Не знаю, чи свідомо це вийшло чи ні, але знаю, що Хвильовий свідомо "нав'язував" до традицій українського модернізму. Все ж було б прикро, якби ми мали в сорокових роках якийсь рецидив "хатянства". Хвильовому, який був просто "вагітний" революційною добою 1917–1927 рр., цей рецидив не загрожував, хоч його й обвинувачували дурні у формалізмі і т. ін. Але нам – це загрожує" [16: 26]. Прагнучи бачити в МУРівській програмі не естетичні, а національні та соціальні гасла, Ю. Лавріненко в цьому ж листі до Ю. Шереха вносив до неї власні "корективи": "Якби я складав Деклярацію, то певен, що не зміг би утриматися зазначити в ній, що МУР діє в добі війн і революцій... що є основним для нашого часу, а саме національне і соціальне визволення українського народу – і іже з ним щось на кшталт "азіятського ренесансу", хоч і не в таких може (з тактичних міркувань) парадоксально-гострих виразах – щось таке не міг утаїти і не сформулювати" [16: 26]. Ю. Шерех поділяв застереження Ю. Лавріненка про загрозу масовізму, яку той згадував, але відкидав звинувачення в "наслідуванні хатянства", розуміючи його як своєрідний вияв символізму: "Деклярації хатян я абсолютно не пригадую, тому й наслідувати їй не міг. Рецидиви хатянства, думаю, мені не загрожують, а що серед мурівців є деякі несподівані продовжувачі українського символізму і зокре[ма] раннього Тичини, то це правда. Але роблять це вони так не наслідувально,

так самостійно і оригінально, що в мене рука не підноситься на ці спроби. І це ж природно, що в добу втоми душевної відроджується символізм <...>" [16: 32–33].

Співпраця з політичними організаціями чи принципова відмова від неї – це питання постало з моменту заснування МУРу, а його розв'язання МУРівці бачили по-різному. У. Самчук прагнув відмежуватися від політичних угруповань, проголошуючи: "ми над партіями, вони для нас не існують, ми з ними нічого спільного не маємо" [28: 199]; натомість Ю. Шерех уважав, що з деякими політичними організаціями варто співпрацювати, оскільки вони мають друковані видання й видавництва, без яких МУР не може існувати повноцінно: "... ми тим стоїмо поза і понад усіма партіями, що співпрацюємо з усіма рівною мірою, друкуємося у всіх газетах, але не сповідуючи програми жадної з них" [28: 199], – проголошував він, а в одному з листів до Ю. Лавріненка свою позицію пояснював так: МУР "вбирає в себе все живе з усіх партій, не вимагаючи від них, щоб вони покинули свої ветхі одежі: важить не їх даліше організаційне перебування десь, а влучення їх у живий і творчий процес" [16: 106]. Отже, погляди У. Самчука та Ю. Шереха на взаємодію письменників із політиками різнилися; погляд Ю. Шереха, за його власними словами, виявився більш реалістичним та дієвим, і У. Самчук, зрештою, погодився з ним; проте, як виявилось згодом, це не розв'язало, як сподівався Ю. Шерех, проблеми видавництва: чимало МУРівських проєктів залишилися нереалізованими, а деякі – лише в планах.

Основні засади своєї концепції МУРівці виклали в програмовій Деклярації, яка спершу поширювалася у вигляді листівки (машинопису) в таборах для "переміщених осіб", а згодом (у доповненій і допрацьованій версії) під назвою "Чого ми хочемо?" була опублікована як редакційна стаття до першого збірника МУРу. У ній як перше й основне завдання МУРу

проголошено "у високо-мистецькій, досконалій формі служити своєму народові і тим самим завоювати собі голос та авторитет у світовому мистецтві" [27: 3]; естетичні вимоги (новаторство, художня майстерність та ін.) поєднувалися з політичними гаслами («повно та віддано стояти на сторожі інтересів нації, що боролася, бореться й буде боротися за утвердження себе в правах, якій їй без найменшого сумніву належать» [27: 4]). Програмове завдання, доволі лаконічно сформульоване ініціативною групою МУРу, в передмові до збірника розширювалося двома питаннями, відповіді на які виходили з ідеологічних передумов: "чого саме вимагає від українського мистецтва наш унікальний час" і "чи доцільно об'єднувати різноманітних, часто взаємно-протилежних своїм наставленням мистців" [27: 3]. Відповіддю на перше питання МУРівці вважали "мистецькими засобами творити синтетичний образ України, її духовності в минулому, тепер і завтра" [27: 4], а щодо другого – указували на необхідність обстоювати творчу автономію письменника, не відмежованого від "громадянського обов'язку". Твердячи, що "мистецтво не має бути приписаним згори, у якомусь центрі, однією рукою чи одним розумом", творці МУРу самі ж приписували йому завдання "беззастережно, повно й віддано стояти на стороні інтересів нації" [27: 4]. Такі амбівалентність і дисонанс, зокрема між метою та засобами її досягнення, прикметні для всього МУРівського дискурсу, у якому гасла національного обов'язку співіснували з естетичними вимогами, зобов'язання "служити інтересам народу" з ідеями "повного творчого вияву особистості", імперативні заклики з осудом декларативності й менторства тощо. Наприклад, у резолюції першого з'їзду МУРу його учасники закликали, з одного боку: "Пам'ятати, що самотнім судією мистця є його велика природа; а не якісь людські міркування, продиктовані пристрастю чи

зарозумілістю", а з другого: "Намагатися служити інтересам свого народу в часі і просторі, пам'ятаючи про ту відповідальність, яку мистець несе перед історією" [10: 100]. Сам МУР його творці характеризували як "об'єднання справжніх майстрів, що знають, куди йти, знають, чого хочуть, і спроможні не тільки писати й видавати літературні твори, а й рухати вперед літературний процес", а основною визначальною рисою МУРу проголошували високу художню та ідейну якість. Визначення, якими користувалися МУРівські критики (трибуна, парламент, федерація – поняття, що походили зі світу політики, а не мистецтва), демаскували функції МУРу як організації, що ставила перед собою завдання не лише естетичного, а й суспільно-політичного змісту. Намагаючись протиставити духовну консолідацію МУРу ідейній і організаційній роздрібненості політичних партій, Ю. Лаврінченко писав про нього як про "федерацію національних літературних сил, де Клен і Багряний визначають і доповнюють одне одного, де Докія Гуменна і Улас Самчук шахують творчо Костецького і Косача, де неокласики не дадуть легкої здобичі неоромантикам, а реалісти – сюрреалістам" [8: 3]. Така доволі ідеалізована з огляду на ті відмінності й суперечності, що існували в МУРі, самохарактеристика радше видавала бажане за дійсне, а досяжність поставлених МУРівцями завдань породжувала сумніви. "Проти таких, у високому, врочистому тоні проголошених завдань, не можна, очевидно мати ніяких застережень, – аналізував програму МУРу В. Радзикевиц. – Питання тільки в тому, як дійти до таких висот" [22: 74]. Теоретичні формули, які пропонували МУРівські критики (як-от ідеї "великої літератури", "національно-органічного стилю" та ін.), не викликали довіри в літературознавця: він визнавав, що МУРівські дискусії не позбавлені ерудиції, і віддав належне "гострій думці" деяких диспутантів, проте констатував, що "не у всіх них ясно

спрецизовані завдання української літератури в сьогочасний момент та роля українського письменника. У багатьох слідно неспокійне, неврозне шукання, погоню за чимсь новим, бажання чогось досі небувалого, тугу за великим досягненням. Але як до того "великого" дійти, якими засобами поставити українську літературу на один рівень з літературами інших народів, як заспокоїти отсю велику тугу за "великою літературою", на тому місці думки розбігаються, а теоретики при всій своїй діалектиці кінець-кінцем часто плутаються, збиваються і розгублюються" [22: 74].

Публічна діяльність МУРУ відбувалася у формах з'їздів і конференцій: за час його існування відбулося три з'їзди (1945, 1947, 1948) і три конференції (з них дві проблемні: критична і драматургічна, 1946 р.), тематика яких розгорталася навколо принципових питань літературного й суспільного буття. Створюючи майданчик для дискусій письменників і критиків різних світоглядних та естетичних орієнтацій, а також стимулюючи зацікавленість українською літературою, з'їзди й конференції МУРУ виконали важливу функцію: публічно виголошували доповіді, збираючи великі аудиторії, викликали «живі» дискусії, які продовжувалися в публічних обговореннях, у відгуках на сторінках еміграційних часописів тощо. Підсумовуючи напрацювання МУРУ за три роки його діяльності, у 1948 р. Ю. Шерех писав, що "концепція МУР-у як федерації різних творчих індивідуальностей і груп у межах єдиного національного мистецького фронту себе цілковито виправдала" [31: 100], і в цьому була деяка рація. Аналізуючи діяльність МУРУ, Ю. Шерех твердив, що вже на першому з'їзді, який відбувся 21–22 грудня 1945 р. в Ашаффенбурзі, "виявилось, що програмові засади МУРУ однаково близькі майже всім учасникам з'їзду, дарма що прийшли ці учасники до своїх переконань у наслідок різного життєвого досвіду і з різних вихідних

точок" [29: 236]. "Не розбиття, а об'єднання – це гасло диктувалося і тяжкими зовнішніми обставинами українського життя, і нечисленністю мистецьких кадрів на еміграції, і, головне, присутньою внутрішньою єдністю національно-спрямованих сил українського народу і його інтелігенції" [31: 99], – констатував він.

Із трьох скликаних МУРОм з'їздів перший був найважливішим. Модернізація чи статус-кво? Європа чи провінція? Національне чи універсальне? Традиція чи новаторство? "Велика література" і "національно-органічний стиль" чи пошук і експеримент? Озвучені на першому з'їзді МУРУ ці чутливі та принципові для національно-культурного самоусвідомлення питання визначили основні напрями розвитку української еміграційної літератури в повоєнну добу.

МУРівські з'їзди, як і сама повоєнна епоха, пронизані духом теоретизування й полеміки, конструюванням ідеологічних та естетичних моделей і програм. Серед виголошених на першому з'їзді програмових доповідей пунктом номер один була "Велика література" У. Самчука, номером два – "Стилі сучасної української літератури на еміграції" Ю. Шереха; попри розбіжності в оцінках подій і явищ літературного процесу, а також у поняттях, якими користувалися доповідачі, ці доповіді продемонстрували спільність у розумінні призначення літератури; аргументовані в них ідеї "великої літератури" й "національно-органічного стилю" стали темами окремих теоретичних та ідеологічних дискусій. Не випадково "гасло великої літератури", "синтези мислення і відчуття" У. Самчука, як і "гасло нової хвилі літературного процесу, – що веде до витворення глибоко своєрідного, глибоко українського літературного стилю", Ю. Шереха, Г. Костюк уважав "наріжним каменем наших дальших творчих і теоретичних шукань і дискусій" [13: 30]. Як очільнику МУРУ

У. Самчуку йшлося насамперед про те, щоб запропонувати таку літературну платформу, яка би поєднала естетичний ідеал із політичним, класичне з модерним, національне з універсальним, Шекспіра й Гете з Франком і Стефаником. Ідею "великої літератури" згодом розвинув, пов'язавши її з поняттям архітвору, О. Грицай; його дискусія з У. Самчуком, що відбулася у формі "відкритих листів" на сторінках збірників МУРу, виявила розбіжності в поглядах і на поняття "великого", і на природу художньої творчості загалом. Зі свого боку, Ю. Шерех створив не менш абстрактну й тенденційну концепцію "національно-органічного стилю" як такого, що ґрунтувався на іманентних (національно-органічних) художніх зразках. Не менш резонансною виявилася й доповідь Ю. Косача "Криза сучасної української літератури" (опублікована під назвою "Вільна українська література"), яка стала "каменем спотикання" між МУРОм і Д. Донцовим і заклала початок іще однієї літературної дискусії. Колишній редактор "Вісника" відгукнувся на Косачеву статтю "відкритим листом" до голови МУРу, у якому охарактеризував діяльність організації як деструктивну, піддавши сумніву її ідейні й естетичні принципи. Донцовську риторику підтримали вчорашні "вісниківці" та критики націоналістичної формації (зокрема, Ю. Клен, Р. Бжеський, О. Жданович, Ю. Бойко (Блохин) та ін.). Виступ І. Багряного "Про завдання української поезії" (передрукований як "Думки про літературу" в першому збірнику МУРу) спричинився до полеміки про взаємодію літератури й політики (реакцією на цей виступ стала стаття В. Петрова "Схеми речитативу", один із підпунктів якої – "У джунглях вишневих садків" – уже самою назвою демонстрував ставлення автора до багрянівського тез про політизацію та ідеологізацію літератури). Доповідь І. Костецького, що прозвучала останньою й мала назву "Український реалізм ХХ сторіччя", чи не єдина з

виголошених на з'їзді порушувала питання художньо-естетичного, а не ідейно-суспільного змісту, і через те, можливо, залишилася загалом непоміченою.

"Пишучи і говорячи про з'їзд МУРу, не можна обминути суперлятивів, – відгукувався про цю подію один із авґсбурзьких кореспондентів, який слухав письменницькі виступи. – Жаден з'їзд ні раніше, ні рівночасно не чув такої кількості досконалих доповідей і дискусій. Спокійно, ясно, стримано, без буфонади і зайвих подробиць, все присутньо й діловито. Віримо, що цей з'їзд відіграє не меншу роль, ніж виступи Хвильового й ваплітян" [16: 31], – додавав він. Резонанс, що його викликав з'їзд МУРу, зокрема обговорення принципів програмних пунктів (шляхів і напрямків розвитку української літератури), був значний, тому окремі доповіді, визнані за найбільш важливі, було вирішено повторити для тих, хто не зміг (зокрема, через транспортні труднощі) взяти участь у з'їзді, на конференції МУРу в Авґсбурзі 28–29 січня 1946 р.

Другий з'їзд МУРу, який відбувся 16–17 березня 1947 р. в Новому Ульмі, формально був підсумком діяльності організації за рік із дня її утворення і складався із двох частин: творчої і організаційної. Зміст першої частини склали три доповіді ("Обрії нової драми" Ю. Косача, "Року Божого 1946" Ю. Шереха, "Наша літературна проза 1946 – початку 1947 року" В. Державина), після яких відбулася дискусія. Друга частина з'їзду відводилася для звітних повідомлень У. Самчука (програмово-ідеологічний звіт правління) та І. Костецького (організаційний звіт), а також перевиборів правління і ревізійної комісії. Мистецько-ідеологічних і програмових доповідей, як це було на першому з'їзді, ніхто із членів МУРу не виголошував: виступи стосувалися підведення підсумків "літературного року" й конкретних проблем творчості, а також адміністративних питань. За змістом другий з'їзд був

випробуванням сил на черговому етапі становлення МУРу; питання, яке виникло ще на початку його утворення, – про необхідність такого об'єднання – постало знову. Те, як відбувався цей з'їзд і про що йшлося доповідачам, зафіксував в одному з оглядів Ю. Лавріненко. "Запорошена, неустаткована таборова кімната, доволі покороблені грубі лави, такі ж два столи. Голова МУР-у – найвидатніший сучасний український повістяр – розставляє лавки, в кутку інший член правління розкладає виставку книжкової продукції МУР-у на примітивних не то канапах, не то ліжках. Стіл для президії накритий універсальним сірим унівським коцом. Підлога в залі не помита. Жодної квітки, жодного портрета..." [7: 61], – так описував Ю. Лавріненко табірні умови, у яких відбувався другий з'їзд МУРу. "Муза – кепський організатор <...>" [7: 61], – констатував він.

Першим на з'їзді прозвучав виступ Ю. Косача про перспективи, що розгортаються перед сучасним театром на основі найновіших творчих здобутків і стильових шукань (жанру, який «настирливо стукається в двері», невдовзі була присвячена одна з проблемних конференцій МУРу). Доповіді В. Державина та Ю. Шереха внесли в атмосферу з'їзду градус полеміки: кожен із критиків зі свого боку і з принципово відмінних світоглядних і методологічних позицій підсумовував літературні здобутки 1946 р., і ці підведення підсумків – на рівні явних і прихованих посилів – мали форму дискусії. Одним із принципових питань цієї дискусії було питання стилів: В. Державин реагував на твердження Ю. Шереха про те, що стильова парадигма неокласицизму вичерпала свій творчий потенціал уже в творчості "київських неокласиків", наголошуючи, всупереч цьому, що міжвоєнна еміграційна поезія (зокрема, "празька школа") довела життєздатність неокласицизму, та сумнівався в правомірності поняття "національно-органічного стилю", яким

користувався Ю. Шерех. "Ця – змістова – сторона полеміки являла собою великий позитив нашого творчого будня, бо за битвою двох взаємовиключних супротивників завжди розкривається перспектива знайдення творчої істини, бодай на певний проміжок критичного часу, – перспектива синтези", – писав журналіст, який слухав виступи критиків, але водночас визнавав: "Полеміка Шерех – Державин має ще й негативне значення – значення загрози існуванню цілої письменницької організації. Своєю бо зовнішньою стороною вона являла оте ходіння вістря ножа, в якому навіть незначне відхилення вбік знаменує моментальний вискок з твердого ґрунту в прострі хаосу" [1: 8].

Другий з'їзд МУРу підтвердив загальну консолідацію творчих зусиль, але виявив і розбіжності в поглядах та тенденціях, які призвели, зрештою, до виокремлення з "тіла" МУРу літературного угруповання "Світання" і в результаті до його дискусії з МУРом. На відміну від МУРу, у якому культивувалася ідейна та стильова різноманітність, "Світання" було середовищем із власними світоглядом, метою, естетикою, стилем тощо (загалом світоглядні відмінності між МУРом і "Світанням" були глибші й присутніші, ніж літературні чи естетичні розходження). Формально до складу групи ввійшли літературознавець і критик В. Державин, поет і перекладач М. Орест, філософ і містик В. Шаян, Ю. Чорний (підписувався також псевдонімом Ждан Криця), згодом, після розпаду групи, до "Світання" зарахував себе, назвавшись учнем М. Ореста, І. Качуровський [11]; із групою співпрацювали, друкуючись на сторінках її видань (зокрема, альманаху "Світання" і "Науково-літературознавчого збірника"), хоча й не ототожнювали себе з нею безпосередньо, Ю. Клен, С. Гординський, О. Зуєвський, Л. Лиман, В. Барка, О. Ізарський та ін. У грудні 1947 р. "світанці" виступили з відкритим листом "Кожному слово", у

якому озвучили свою незгоду з літературною політикою МУРу та відмову від участі в його діяльності. До МУРу вони висунули чимало претензій: щодо публікації низки "мистецьки маловартісних" і "глибоко некорисних для української національної літератури" книг і статей (як приклади наводилися публікації Ю. Косача і Ю. Шереха – "головних репрезентантів ідейної лінії МУРу", на яких покладалася відповідальність за те, що "МУР фактично втрачає свій понадгруповий характер" і "дедалі радикальніше позбавляє себе довір'я й поваги національно свідомих читацьких кіл" [12: 4]). У маніфесті "Світання" серед причин відходу його членів від МУРу, передусім В. Державина та М. Ореста, зазначено: "Ми вважаємо за коріння зла в українській літературній критиці оцю часом укриту, часом явну антипатію до артистичної форми, оце сектантське упередження проти поетичного стилю, проти мистецтва слова, проти ідеї і факту віртуозности, нарешті – одверто формулюючи те, чого ті іконоборці воліють не формулювати, – проти краси твору" [5: 17].

Полеміка "Світання" з МУРом, а вірогідніше В. Державина з Ю. Шерехом тривала близько року й стала, можливо, кульмінацією літературної дискусії кінця 1940-х (не менш важливим, дарма що незвершений етапом цієї дискусії була полеміка Ю. Шереха з Д. Донцовим і "вісниківцями"). Ця дискусія стосувалася того, у якому напрямку повинна розвиватися українська література на еміграції (європеїзм чи органічність), проблеми стилів ("національно-органічного" або неокласичного, кожен із яких обстоювали критики-опоненти, цілеспрямовано та послідовно відкидаючи ідеї один одного й визнаючи пріоритет лише одного стилю), але в своїй основі вона містила й організаційні різнобачення. Говорячи про те, що дискусія між МУРом і "Світанням" мала деякі позитивні сторони, як-от потребу чіткіше

сформулювати свої погляди й позиції в питаннях загальнометодологічного характеру (наприклад, проблеми місії еміграційної літератури, літературного стилю, характеру літературного розвитку тощо), а отже, сприяла літературно-художнім і культурним процесам, Ю. Шерех не приховував і її деструктивних наслідків: ця дискусія, стверджував він, була "одним із способів захитати існування МУРу і розвалити його" [29: 243]. В одній зі своїх статей 1947 р. В. Державин писав про те, що, формулюючи настанови розвитку літератури (гасла "великої літератури", "національно-органічного стилю" тощо), МУР ризикує перетворитися з професійної організації літераторів на аналог спілки письменників і виправдовує власне існування лише тим, що існує, "бо абияке існування формально понадгрупового й позапартійного об'єднання письменників є кращим за його ж таки цілковите неіснування" [6: 6]. В. Державин, що, за словами У. Самчука, своїми виступами "втільював дух консервативної революції" [23: 3], указував на загрози інституалізації літературного життя й, порівнюючи програму МУРу з плановими директивами радянського зразка, називав її удосконаленою формою соціалістичного реалізму; в національних зобов'язаннях, сповідуваних МУРом, він – і небезпідставно – вбачав подібність до настанов, що притаманні соцреалізму; протест В. Державина викликав і спосіб організації письменницької діяльності, і термінологія, якою послуговувалися МУРівці. "Оце рабське прагнення загальнообов'язкових "резолуцій", "переліку рекомендованих або заборонених тем" та "чітких організаційних висновків" – оце, коротше кажучи, "плужанство" – я й хотів затаврувати найвиразніше, підкресливши, що для культурного літератора західноєвропейського рівня <...> наші вимоги "директив" аж незрозумілі через свій варварський конформізм, геть несполучний не те, що з мистецтвом, а й з усякою

інтелектуальною діяльністю" [4: 208], – пояснював В. Державин свою позицію у "відкритому листі" до О. Грицяя від 30 березня 1947 р. "Плужанство" звучало як вирок, винесений МУРу. Значно пізніше спадок радянської літературної політики й пов'язані з ним труднощі визнає і У. Самчук, зазначивши: "Формально МУР було задумано і переведено в життя людьми, які в той час тільки що вирвалися з-під контролю марксо-советського абсолютно фіктивного, штучного, надуманого світу, щось в роді і плоді того, що його можливо трохи переяскравлено виявив англієць Орвел у своєму романі "1984 рік". <...> Замість мислення химерення, замість філософії мудрування, замість логіки борсання. І в наслідку все це було позбавлене, хай не конче стандартного, але все-таки життєво кінцевого і практично виправданого хребта". Через це, підсумовував У. Самчук: "ніяке диво, що організація наших діячів слова МУР, одразу після таборів вигнання, дуже в своєрідний, так само анархічний спосіб розпалася. Вже тут, на ґрунті Америки, МУР не міг проіснувати ані одного дня" [23: 1].

Третій і останній з'їзд МУРу, який проходив 11–12 квітня 1948 р. у Штутгарті, складався з доповідей і виступів, а також прийняття до МУРу нових членів (серед них – Б. Кравців, Л. Коваленко, Я. Славутич, М. Бажанський). Творчі питання, що постали на цьому з'їзді, розгорнулися в доповідях Ю. Шереха, Ю. Бойка (Блохина), Є. Маланюка, виступі Ф. Дудка й доповіді І. Костецького. Троє з доповідачів не були членами МУРу (Є. Маланюк, як відомо, вийшов із МУРу під впливом Д. Донцова), і те, що МУР запросив до слова осіб, від яких зазнавав суворой й не завжди справедливої критики (йдеться про Ю. Бойка та Ф. Дудка), свідчило про його відкритість до діалогу з опонентами. Говорячи про складність цього з'їзду, який "знаменував собою початок кінця діяльності МУРу в Європі", Ю. Шерех пояснював це напруженою атмосферою, яка була

зумовлена і власне літературною ситуацією, й обставинами загальносуспільного характеру: цю ситуацію й обставини підживлювала також критика, яка звучала від двох уламків ОУН і їхніх ідеологічних рупорів "Орлика" й відновленого "Літературно-наукового вісника" (вийшло два числа в 1948 та 1949 рр.).

Три конференції МУРу відбулися в 1946 р. Перша з них, проведена в Авгсбурзі 28–29 січня 1946 р., за змістом була повторенням першого з'їзду МУРу: тут повторно прозвучали доповіді Ю. Шереха та І. Костецького; з новими виступили М. Шлемкевич (про проблеми світогляду й повернення до джерел української духовності), О. Грицай (про проблеми "великої" й "малої" літератури, питання культурного рівня і самовдосконалення письменника), В. Шаян (про індоєвропейський ренесанс) і В. Чапленко (про "збагачений" реалізм). Про авгсбурзьку конференцію Ю. Шерех писав, що вона "вперше вивела МУР на широкий загально-громадський форум: заля конференції була повна слухачів, причетних і непричетних до літератури, слово давано не тільки членам МУРу, а і всім охочим. Це мало значення для популяризації МУРу і справи еміграційної літератури взагалі, але, з другого боку, це подеколи знижувало рівень обговорення. Тому дальші з'їзди й конференції МУРу відбувалися в вужчому колі, без ширшого залучення сторонніх слухачів" [27: 239]. У листі до У. Самчука від 17 березня 1946 р., картаючи голову МУРу за його відсутність на конференції, Ю. Шерех писав про перші тріщини в споруді МУРу і про конфлікт, що визрівав між різними угрупованнями всередині організації: "Це була конференція МУРу і півінтелігента, що паразитує коло літератури. Нічого доброго з цієї конфронтації не могло вийти. Компроміс не можливий – інакше й МУР ні до чого". І далі, з характерною всієї МУРівській дискусії категоричністю (від якої він, однак, стримувався в статтях), продовжував:

"Отже, конфронтація в Авґсбурзі сталася, і в наслідок цього літературний світ розколовся на так і ні, на біле і червоне (не політично червоне, звичайно). Тут уже нічого не вдієш. Іде тепер про те, щоб зберегти мир з літературними організаціями на місцях, і добре буде, коли ми доможемося цього. Все це дуже тяжко пояснити на письмі, це є не тільки слова, скільки загальна атмосфера, яку треба відчутти і яка в Авґсбурзі відчувалася дуже" [25: 55–56].

Друга конференція, що відбулася в Байройті 4–5 жовтня 1946 р. після авґсбурзької, була присвячена становищу та перспективам української літературної критики. "Постала потреба перейти від загальних питань до ґрунтовнішого і докладнішого, глибшого опрацювання часткових питань і проблем" [29: 241], – пояснював Ю. Шерех рішення МУРівців присвятити цю та наступну конференції окремим жанрам літературної творчості (критиці й драмі). Відчуваючи зміну культурних (зокрема, естетичних, жанрово-стильових) парадигм, з'яву нових світоглядних, ціннісних, художніх орієнтирів, критики, як і письменники (а нерідко ці дві ролі поєднувалися), прагнули кожен із власних світоглядних і методологічних позицій зафіксувати їх. Із доповідей, які тут прозвучали (кожна з них становить своєрідний ідейно-тематичний комплекс, що потребує окремого аналізу): "Проблеми сучасної української літературної критики на еміграції" Г. Костюка, "Письменник і критика" Л. Білецького (надрукована в третьому збірнику МУРу), "Історична белетристика і становище критики" Ю. Косача, "Літературна критика, її творча мета й небезпеки" О. Грицяя, "Літературна критика й літературні жанри" В. Державина, "Суб'єктивізм у літературній критиці" І. Костецького та ін.

Єдиною в історії МУРу спробою перейти від критико-теоретичних питань до читання та обговорення конкретних творів іще в стадії їх

опрацювання була третя (драматургічна) конференція 4–5 листопада 1947 р. у Майнц-Кастелі; утім, тут було озвучено лише чотири з дев'ятох призначених для читання драм, серед яких – "Домаха" Л. Коваленко, "Шумлять жорна" Уласа Самчука, "Morituri" І. Багряного, "Близнята ще зустрінуться" І. Костецького. Учасники конференції мали змогу попередньо ознайомитися й з іншими п'ятьма п'єсами, автори яких не змогли прибути на конференцію, із-поміж них – "Епізод із життя Європи Критської" Д. Гуменної, "На ріках вавилонських" І. Керницького, "Змова пана К." Ю. Косача, "Пам'ятник героя" Л. Полтави. Читання й дискусії навколо нових п'єс відобразили загальні тенденції в розвитку української драматургії кінця 1940-х, насамперед її етичну й суспільно-історичну заангажованість.

29 вересня 1948 р. Ю. Шерех звернувся до членів правління МУРу з листом, у якому повідомляв про вимушену зміну керівництва у зв'язку з від'їздом У. Самчука до Канади. Те, що особа, з іменем та авторитетом якої пов'язаний МУР, склала із себе обов'язки його очільника, ставило під загрозу й існування організації, й, усвідомлюючи це, Ю. Шерех наполягав на тому, щоб У. Самчук залишався очільником МУРу, репрезентуючи його діяльність за океаном; первинна організація, за задумом Ю. Шереха, мала функціонувати як його європейська філія. Хоча МУР іще деякий час існував (зокрема, у листах його учасників), та жодної організаційної діяльності (крім зміни керівництва) не провадив, а життєві й творчі шляхи його учасників дедалі більше розходились. Ідея відновити організацію за океаном, попри зусилля деяких його членів (наприклад, У. Самчука) зазнала фіаско, і пізніше, як іронічно констатував Ю. Шерех, МУР був визнаний за "померлого" (причини та навіть роки його символічної смерті – 1948, 1949 чи 1950 рр. – кожен із членів МУРу називав власні). Згодом У. Самчук

пояснював поступовий, аж до повного зникнення ("кажу зникнення, бо її формальної ліквідації ніколи не переведено" [24: 2–3], – уточнював він), занепад МУРу "не якимись об'єктивними, раціональними причинами, а скорше суб'єктивним чуттєвим особистим наставленням членства організації. Витворилось враження, що майже всі члени організації, з тих чи інших причин, не захотіли бути далі організованими у такій формі і кожен по-своєму опинився поза організацією, створюючи на деякий час певну організаційну порожнечу" [24: 3]. "Розсіяння", в якому Ю. Шерех бачив основну причину розпаду МУРу, У. Самчук сприймав не лише як фізичне, а й духовне, пояснюючи: "Для багатьох нас наступив період справді незвичний, новий, під кожним оглядом інший, ніж все те, що ми знали до того часу. Це нас і бентежило, і лякало, і дезорієнтувало. Ми були внутрішньо невдоволені саме таким становищем і часто виявляли своє невдоволення деструктивними виявами, які не могли відбитись позитивно для організації нас як людей" [24: 3–4]. Не відмовлявся У. Самчук і від власної відповідальності зізнаючись: "не був на висоті також провід організації. Я сам, як її голова, не міг заімпонувати нашому членству відповідальними прикметами, не зміг здобути потрібного в таких випадках авторитету і не зміг врятувати організацію від розвалу, не дивлячись на те, що такі спроби робилися" [24: 4]. І продовжував: "як тоді, так і тепер, я був за тим, щоб організація лишалась далі, щоб її діяльність була відновлена, щоб була збережена тяглість і певна традиція без огляду на те, в яких умовах ми мусіли перебувати. Але це моє переконання не знайшло апробати решти нашого членства, я залишився майже осамітненим, і організація як така формально перестала існувати" [24: 14].

Висновки та перспективи дослідження. Організаційно МУР виконав, без перебільшення, важливу

місію, об'єднавши найвидатніших українських письменників і критиків на еміграції, забезпечивши (зокрема, на сторінках своїх видань: трьох збірників літературно-мистецької проблематики "МУР", альманаху "МУР", журналів "Арка", "Хорс" та ін.) публікацію їхніх творів. Здобутки МУРу як організації й важливість теоретичних та ідеологічних дискусій, що відбувалися на його з'їздах і конференціях, або які тривали поза ним, у той або той спосіб заторкуючи питання його існування, означали, що він став місцем діалогу (хай не без конфронтації) між представниками різних літературних поколінь, стилів і напрямків, які не припинялися й після його розпаду. Згодом деякі з них продовжилися під егідою Об'єднання українських письменників в екзилі "Слово" (1954–1997), яка проголосила себе спадкоємицею МУРу. І хоча між МУРОм і "Словом" існували суттєві творчо-організаційні й ідейні відмінності (основне, що вирізняло МУР і чого бракувало "Слову", – принцип елітарності, перейнятий МУРівцями від "ваплітян"), з огляду на те, що до "Слова" долучилося кілька колишніх МУРівців, збереження інституційної спадкоємності в цьому сенсі було важливим. Це розуміли й члени "Слова", зазначаючи в передмові до першого випуску однойменного збірника: "Нав'язуючи до цього попереднього етапу (доби МУРу. – В. В.), ми цим самим підкреслюємо тяглість наших мистецьких ідей і наявність українського літературного процесу поза межами рідного краю" [9: 5]. Серію збірників під назвою "Слово" (всього з 1962 до 1990 з'явилося 12 випусків) редактори пов'язували з МУРівськими виданнями, обстоюючи традиції та принципи МУРу: "Вважаємо його (збірник "Слово". – В. В.) лише за скромне продовження тих традицій, що їх започаткував після другої світової війни МУР – Мистецький Український Рух – своїми збірниками літературно-мистецької проблематики "МУР", своїм "Альманахом", місячником "Арка",

збірником "Хорс", "Літературним зошитом" та двома "Літературно-науковими збірниками" [9: 6]. Про творчо-організаційний зв'язок "Слова" з МУРОм писав також У. Самчук у "Нарисі про історію створення та діяльності МУРу" [24: 14–15], а у своєму виступі про МУР і його діячів, пов'язуючи появу "Слова" з особистістю його очільника Г. Костюка, констатував: "сучасне наше "Слово" це друга стадія МУРу. Його теперішній голова Григорій Костюк був також активним, діловим, позитивним

членом МУРу, значно іншого стилю в мові і поведінці від більшості згаданих перед цим. І саме тому він зміг очолити теперішню цю організацію, яка у відміну до МУРу має вже зовсім іншу, більш стабільну подобу" [23: 4]. Загалом питання зв'язку ідейних і організаційних основ "Слова", змісту його літературних дискусій і видань із МУРівськими ще потребує свого дослідження, як, зрештою, і вплив, здійснений МУРОм, на весь еміграційний літературний процес ХХ ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Г. В. "Ми духовно і творчо не на еміграції". З Другого З'їзду МУР'у. Літературний Зошит. 1947. Ч. 3. С. 8.
2. Грабович Г. У пошуках великої літератури. Київ: [Інститут української археографії АН України], 1993. 54 с.
3. Григорій Костюк і Юрій Шевельов: листування 1945–1959 років. Упоряд. Н. Баштова; ред. Ю. Буряк, А. Кіпа. Київ: Укр. пропілеї, 2019. 166 с.
4. Державин В. Відкритий лист до д-ра О. Грицяя. Stefanowska L. Mission Impossible. MUR i odrodzenie ukraińskiego życia literackiego w obozach dla uchodźców na terytorium Niemiec 1945–1948. Część II. Antologia tekstów źródłowych. Warszawa, 2014. S. 208–209.
5. Державин В. Поезія Михайла Ореста і неокласицизм. Науково-літературознавчий збірник "Світання". 1946. Ч. 2. С. 17–42.
6. Державин В. Три роки літературного життя на еміграції (1945–1947). Мюнхен: Вид-во "Академія", 1948. 30 с.
7. Дивнич Ю. В боротьбі проти власних слабостей (Із залі II-го з'їзду МУР-у). Літаври: літературно-мистецький і науково-популярний місячник. Зальцбург: Видавництво "Нові дні", 1947. Ч. 2. С. 61–66.
8. Дивнич Ю. Про напасників з МУР'у і – напасників на МУР. Українські Вісті. 1947. Ч. 76 (134). С. 3.
9. До читачів. Слово. Збірник І. Нью-Йорк: Об'єднання Українських Письменників в Екзилі, 1962. С. 6–7.
10. З'їзд МУРу в Ашаффенбурзі. МУР. Мистецький український рух. Збірники літературно-мистецької проблематики. Збірник І. Мюнхен; Карльсфельд, 1946. С. 97–101.
11. Качуровський І. Група "Світання" та її місце в українському письменстві. Roczniki humanistyczne. 2008. Tom LVI. Zeszyt 7. С. 151–156
12. Кожному слово. Одвертий лист до правління МУР. Неділя. 1947. 7 грудня. С. 4.
13. Костюк Г. Проблеми літературної критики. У світі ідей і образів: вибране. Критичні та історико-літературні роздуми 1930–1980. [Нью-Йорк]: Сучасність, 1983. С. 10–31.
14. Лисенко-Ковальова Н. Мистецький український рух: модернізація літературної традиції і модернізм: дис... канд. філол. наук: 10.01.01 Київ: Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2005. 187 с.
15. Листи Юрія Шевельова до Олекси Ізарського. Упоряд. М. Степаненко. Полтава: ПП Шевченко Р. В., 2014. 388 с.
16. Листи Юрія Лавріненка та Юрія Шевельова (Шереха) 1945–1949. Хроніка 2000. Вип. 2 (96). Київ: Українські пропілеї, 2015. С. 23–205.

17. Лященко О. А. Наративний дискурс у прозі Мистецького українського руху: дис... канд. філол. наук: 10.01.01. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2007. 203 с.
18. Міллер О. Р. Модуси ідентичності в художній прозі Мистецького українського руху: дис... канд. філол. наук: 10.01.01. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2018. 239 с.
19. Муқан А. С. Модерністська експериментальна проза періоду МУРу (на матеріалі творів Ю. Косача, І. Костецького, В. Петрова): дис... канд. філол. наук: 10.01.01. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2020. 198 с.
20. Павличко С. Модернізм у контексті Мистецького українського руху. Дискурс модернізму в українській літературі. Вид. 2. Київ: Либідь, 1999. С. 279–390.
21. Проза Мистецького українського руху: тексти та інтерпретації. Упоряд. С. Ю. Шліпченко. Київ: Книга, 2013. 576 с.
22. Радзикович В. У літературному крутіжі. Огляд українського літературного руху сьогочасної еміграції. Сьогочасне й минуле. Вісник українознавства. Мюнхен; Нью-Йорк: Видавництво "Час", 1948. Ч. I. С. 73–83.
23. Самчук У. Виступ про МУР та про його діячів. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Фонд 195. №. 76. 7 арк.
24. Самчук У. Нарис про історію створення та діяльності МУРу (грудень 1958 р.). Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Фонд 195. №. 157. 15 арк.
25. Самчук У. Плянета Ді-Пі. Нотатки й листи. Вінніпег: Накладом Товариства "Волинь", 1979. 355 с.
26. Статут об'єднання письменників МУР. Хроніка 2000. Вип. 2 (96). Київ: Українські пропілеї, 2015. С. 241–246.
27. Чого ми хочемо? МУР. Мистецький український рух. Збірники літературно-мистецької проблематики. Збірник I. Мюнхен; Карльсфельд, 1946 С. 3–6.
28. Шевельов Ю. Я – мене – мені... (і довкруги). Спогади. Частина 2: В Європі. Харків; Нью-Йорк: Видання часопису "Березіль", Видавництво М. М. Коць, 2001. 304 с.
29. Шерех Ю. Українська еміграційна література в Європі 1945–1949. Не для дітей. Літературно-критичні статті і есеї. [Нью-Йорк]: Пролог, 1964. С. 226–274.
30. Шерех Ю. МУР і я в МУРі. Сторінки зі спогадів. Матеріяли до історії української еміграційної літератури. Третя сторожа. Література. Мистецтво. Ідеології. Балтимор; Торонто: Українське незалежне видавництво "Смолоскип" ім. В. Симоненка, 1991. С. 365–400.
31. Ю. Ш. Об'єднання українських письменників МУР. Сьогочасне й минуле. Вісник українознавства. Мюнхен; Нью-Йорк: Видавництво "Час", 1948. Ч. I. С. 99–101.
32. Stefanowska L. Mission Impossible. MUR i odrodzenie ukraińskiego życia literackiego w obozach dla uchodźców na terytorium Niemiec 1945–1948. Część I. Warszawa; Iwano-Frankiwnsk, 2013. 345 s.
33. Stefanowska L. Mission Impossible. MUR i odrodzenie ukraińskiego życia literackiego w obozach dla uchodźców na terytorium Niemiec 1945–1948. Część II. Antologia tekstów źródłowych. Warszawa, 2014. 655 s.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. H. V. (1947). "My dukhovno i tvorcho ne na emigratsii". Z druhoho zizdu MUR'u ["We are not in exile spiritually or creatively". From the Second Congress of the MUR]. Literaturnyi zoshyt. Ch. 3. P. 8. [in Ukrainian]
2. Hrabovych, H. (1993). U poshukah velykoi literatury [In search of great literature]. Kyiv: Instytut ukrainskoi archeohraphii AN Ukrainy. 54 p. [in Ukrainian]

3. Hryhorii Kostyuk i Yurii Shevelyov: lystuvannia 1945–1959 rokiv (2019). [Hryhoriiy Kostyuk i Yuriy Shevelyov: correspondence of 1945–1959]. Uporiad. N. Bashtova; red. Yu. Buriak, A. Kipa. Kyiv: Ukr. propilei. 166 p. [in Ukrainian]
4. Derzhavyn, V. (2014). Vidkrytyi lyst do d-ra O. Hrytsaia [Open letter to Dr. O. Grytsai]. Stefanowska L. Mission Impossible. MUR i odrodzenie ukraińskogo žycia literackiego w obozach dla uchodźców na terytorium Niemiec 1945–1948. Część II. Antologia tekstów źródłowych. Warszawa, 2014. P. 208–209. [in Ukrainian]
5. Derzhavyn, V. (1946). Poeziia Mykhaila Oresta i ukrainskyi neoklasytsyzm [The poetry of Mykhailo Orrest and neoclassicism]. Naukovo-literaturoznavchyi zbirnyk Svitannia. Ch. 2. Pp. 17–42. [in Ukrainian]
6. Derzhavyn, V. (1948). Try roky literaturnoho zhyttia na emigratsii (1945–1947) [Three years of literary life in emigration (1945–1947)]. Munich: V-vo "Academia". 30 p. [in Ukrainian]
7. Dyvnych, Yu. (1947). V borotbi proty vlasnykh slabostei (Iz zaly II-ho zizdu MUR'u) [In the fight against their own weaknesses (From the hall of the 2nd Congress of the MUR)]. Litavry: literaturno-mystetskyi i naukovo-popularnyi misiachnyk. Saltsburg: Vydavnytstvo Novi dni. Ch. 2. Pp. 61–66. [in Ukrainian]
8. Dyvnych, Yu. (1947). Pro napasnykiv z MUR'u i – napasnykiv na MUR [About the attackers from the MUR and – attackers on the MUR]. Ukrainski visti. Ch. 76 (134). P. 3.
9. Do chytachiv (1962). [To readers]. Slovo. Zbirnyk I. New York: Obiednannia Ukrainskykh Pysmennykiv v Ekzyli. Pp. 6–7. [in Ukrainian]
10. Zizd MURu v Ashaffenburzi (1946). [Congress of MUR in Aschaffenburg]. MUR. Mystetskyi ukrainskyi rukh. Zbirnyky literaturno-mystetskoï problematyky. Zbirnyk I. Munich; Karlsfeld. Pp. 97–101. [in Ukrainian]
11. Kachurovskiy, I. (2008). Hrupa Svitannia ta yii mistse v ukrainskomu pys'menstvi [Group "Svitannia" and its place in Ukrainian writing]. Roczniki humanistyczne. Tom LVI. Zeszyt 7. Pp. 151–156. [in Ukrainian]
12. Kozhnomu slovo. Odvertyi lyst do pravlinnia MURu (1947). [Word to everyone. A frank letter to the board of the MUR]. Nedilia. December, 7. P. 4. [in Ukrainian]
13. Kostyuk, H. (1983). Problemy literaturnoi krytyky [Problems of literary criticism]. U sviti idei i obraziv: vybrane. Krytychni ta istoriko-literaturni rozдумы 1930–1980. [New York]: Suchasnist. Pp. 10–31. [in Ukrainian]
14. Lysenko-Kovaliova, N. (2005). Mystetskyi ukrainskyi rukh: modernizatsia literaturnoi tradytsii i modernizm. [Ukrainian Art Movement: modernization of the literary tradition and modernism]. Dys... kand. philol. Nauk: 10.01.01. Kyiv: Instytut literatury im. T. H. Shevchenka NAN Ukrainy. 187 p. [in Ukrainian]
15. Lysty Yuriiia Sheveliova do Oleksy Izarskoho (2014). [Letters of Yuri Shevelyov to Oleksa Izarskyi]. Uporiad. M. Stepanenko. Poltava: PP Shevchenko R. V. 388 p. [in Ukrainian]
16. Lysty Yuriiia Lavrinenka ta Yuriiia Shevelova (Sherekha) 1945–1949. (2015). [Letters of Yuriy Lavrinenko and Yuriy Shevelyov (Sherekh) 1945–1949]. Khronika 2000. Vyp. 2 (96). Kyiv: Ukrainski propilei. Pp. 23–205. [in Ukrainian]
17. Liashchenko, O. A. (2007). Naratyvnyi dyskurs u prozi Mystetskoho ukrainskoho rukhu. [Narrative discourse in the prose of the Artistic Ukrainian Movement] Dys... kand. philol. Nauk: 10.01.01. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. 203 p. [in Ukrainian]
18. Miller, O. R. (2018). Modusy identychnosti v khudozhnii prozi Mystetskoho ukrainskoho rukhu. [The modi of identity in the artistic prose of the Artistic Ukrainian Movement]. Dys ... kand. philol. Nauk: 10.01.01. Lviv: Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. 239 p. [in Ukrainian]
19. Mukan, A. S. (2020). Modernistska eksperymentalna proza period MURu (na materiali tvoriv Yu. Kosacha, I. Kostetskoho, V. Petrova). [Modernist experimental prose of the period of the Ukrainian artistic movement (on the material of works by

- Yu. Kosach, I. Kostetsky, V. Petrov)]. Dys... kand. philol. Nauk: 10.01.01. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. 198 p. [in Ukrainian]
20. Pavlychko, S. (1999). *Modernizm u konteksti Mustetskoho ukrainskoho rukhu* [Modernism in the context of the Ukrainian Art Movement]. *Dyskurs modernizmu v ukrainskii literaturi*. Vyd. 2. Kyiv: Lybid, Pp. 279–390. [in Ukrainian]
21. *Proza Mystets'koho ukrainskoho rukhu: texty ta interpretatsii* (2013). [Prose of the Ukrainian Artistic Movement: texts and interpretations]. Uporiad. S. Yu. Shlipchenko. Kyiv: Khyha. 576 p. [in Ukrainian]
22. Radzykevych, V. (1948). *U literaturnomu krutizhi. Ohliad ukrainskoho literaturnoho rukhu siohochasnoi emihratsii* [In the literary whirlpool. An overview of the Ukrainian literary movement of contemporary emigration]. *Siohochasne i mynule. Visnyk ukraïnoznavstva*. Munich; New York: Vydavnytstvo "Chas". Ch. I. Pp. 73–83. [in Ukrainian]
23. Samchuk, U. *Vystup pro MUR ta pro yoho diiachiv*. [Speech about the MUR and its leaders]. *Viddil rukopysnykh phondiv i tekstolohii Instytutu literatury im. T. H. Shevchenka NAN Ukrainy. Fond 195. № 76*. 7 p. [in Ukrainian]
24. Samchuk, U. *Narys pro istoriiu stvorennia ta diialnosti MURu* (December 1958). [Essay on the history of the creation and activities of the MUR (December 1958)]. *Viddil rukopysnykh phondiv i tekstolohii Instytutu literatury im. T. H. Shevchenka NAN Ukrainy. Fond 195. № 157*. 15 p.
25. Samchuk, U. (1979). *Plianela Di-Pi. Notatky i lysty* [Planet DP. Notes and letters]. Vinnipeg: Nakladom Tovarystva "Volyn". 355 p. [in Ukrainian]
26. *Statut obiednannia pysmennykiv MUR* (2015). [Statut of the Association of Writers MUR]. *Khronika 2000. Vyp. 2* (96). Kyiv: Ukrainski propilei. Pp. 241–246. [in Ukrainian]
27. *Choho my khochemo?* (1946). [What do we want?]. MUR. *Mystetskyi ukrainskyi rukh. Zbirnyky literaturno-mystetskoï problematyky. Zbirnyk I*. Munich; Karlsfeld. Pp. 3–6. [in Ukrainian]
28. Sheveliov, Yu. (2001). *Ya – mene – meni... (i dovkruhy). Spohady. Chastyna 2: V Evropi* [I – me – to me... (and all around). Memoirs. Part 2: In Europe]. Kharkiv; New York: Vydannia chasopysu "Berezil"; Vydavnytstvo M. M. Kots. 304 p. [in Ukrainian]
29. Sherekh, Yu. (1964). *Ukrainska emigratsiina literature v Evropi 1945–1949* [Ukrainian emigration literature in Europe 1945–1949]. *Ne dlia ditei. Literaturno-krytychni statti i esei*. [New York]: Proloh. Pp. 226–274. [in Ukrainian]
30. Sherekh, Yu. (1991). *MUR i ya v MURi. Storinky zi spohadiv. Materiialy do istorii ukrainskoï emigratsiynoi literatury* [MUR and I in MUR. Pages from memories. Materials for the history of Ukrainian emigration literature]. *Tretia storozha. Literatura. Mystetstvo. Ideolohii*. Baltimore; Toronto: Ukrainske nezalezhne vydavnytstvo Smoloskyp im. V. Symonenka. Pp. 365–400. [in Ukrainian]
31. Yu., Sh. (1948). *Obiednannia ukrainskykh pysmennykiv MUR*. [Association of Ukrainian writers MUR]. *Siohochasne i mynule. Visnyk ukraïnoznavstva*. Munich; New York: Vydavnytstvo "Chas". Ch. I. Pp. 99–101. [in Ukrainian]
32. Stefanowska, L. (2013). *Mission Impossible. MUR i odrodzenie ukraïnskogo zycia literackiego w obozach dla uchodźców na terytorium Niemiec 1945–1948* [Mission Impossible. MUR and the revival of Ukrainian literary life in refugee camps in German 1945–1948]. Part I. Warszawa; Iwano-Frankiwnsk. 345 p. [in Polish]
33. Stefanowska, L. (2014). *Mission Impossible. MUR i odrodzenie ukraïnskogo zycia literackiego w obozach dla uchodźców na terytorium Niemiec 1945–1948* [Mission Impossible. MUR and the revival of Ukrainian literary life in refugee camps in German 1945–1948]. Part II. *Antologia tekstów źródłowych*. Warszawa. 655 p. [in Polish]

Стаття надійшла до редколегії: 11.09.2022

Схвалено до друку: 25.11.2022